ДИСКУСІЇ, ВІДГУКИ, РЕЦЕНЗІЇ / DISCUSSIONS, REVIEWS, CRITIQUES

DOI: 10.15421/292217

«Історія пишеться нами»

Рецензія на книгу: Ябченко М. Коротка історія українського фемінізму: мальопис / ілюстрації Юлії Вус та Івана Кипібіди. — Київ: «Видавництво», 2022. — 104 с.)

Одразу зізнаюся: люди, що працювали над цією книгою, мені знайомі. Микола Ябченко — випускник факультету систем і засобів масової комунікації нашого університету; з великою повагою й захопленням стежу за діяльністю «Видавництва» Іллі Стронґовського. Юлія Вус, Іван Кипібіда брали участь у проєкті «Київ після пандемії», а на початку війни комікс Юлії опублікувала поважна й відома газета *The Washington Post* (Vus, 2022). Молоді автори створили першу українську презентацію цілісного історичного наукового дискурсу у формі коміксу. Ця теза вимагає додаткових пояснень для загального розуміння питання.

Класична текстова форма представлення наукового знання є узвичаєною та зрозумілою, коміксова — побутувала лише в просторі дитячого просвітництва і науково-популярного дискурсу. Разом із тим, комікс виявився настільки універсально дотичним для різних типів наукової комунікації, що про нього заговорили як про наукову практику і навіть метод дослідження. Комікс як візуалізований текст, інструмент, метафора став предметом запеклих суперечок, і далеко не лише в полі академічних витончених дискусій.

З огляду на історію, сучасну практику індустрії коміксів і «непропорційну кількість чоловіків, залучених як творців і основних персонажів, легко припустити, що медіум є виключно чоловічим» (Brown & Loucks, 2014). А інколи доволі агресивно чоловічим. Наприклад, представники відомих рухів *Gamergate* (2014–2016) та *ComicsGate* (2016–2018) виступали проти кардинальних змін у галузі ігор та коміксів, особливо проти фемінізму та політкоректності. Непокоїло учасників усе більша активність жінок у коміксовій культурі, навіть розповсюджували списки тих, кого потрібно бойкотувати (Condis & Stanfill, 2021). Травля Челсі Кейн, авторки *Mockingbird*, стала лакмусовим папірцем проблем далеко не всеохоплючої свободи творчості.

Феміністична критика сприйняла комікс легко й навіть певною мірою природно, на відміну від традиційної академічної наукової спільноти, змушеної й до сьогодні пояснювати, що комікс не лише дитяча чи підліткова забавка. Альтернативний простір коміксової мультимодальності співпадав з інноваційною трансдисциплінарністю, а почасти й маргінальністю наукового феміністичного дискурсу. Всупереч останньому почав активно формуватися окремішній напрям досліджень «жінки в коміксах» (women in comics), з відповідним спочатку новаторським (книги Тріни Роббінс, Гілларі Чат), а зараз усе більш оприявним і поширеним власним розумінням ролі коміксів: «письменниці та художниці сприйняли комікс як засіб вираження, де вони могли досліджувати все: від героїчних фантазій до глибоко особистих автобіографічних сповідей. Хоча часом їм доводилося боротися з мізогінічними упередженнями індустрії коміксів та інституціоналізованим сексизмом, кожна з них запропонувала свій спосіб використання поєднання слів і малюнків для зображення альтернативного бачення світу та жіночої автономії» (Brown & Loucks, 2014). Міжнародна конференція *A comic of her own. Women Writing, Reading, and Embodying Through Comics* («Її власний комікс. Жінки пишуть, читають і втілюють за допомогою коміксів», Флорида, США, 2013) запропонувала встановити змістовний діалог між наукою про комікси та авторськими практиками.

Цей діалог зреалізований у різнотематичному полі наукових досліджень (див., наприклад, каталог бібліотеки Університету Флоріда *Women's & Gender Studies* https://guides.uflib.ufl.edu/); у тематично орієнтованих виданнях і випусках (*Feminist Encounters: A Journal of Critical Studies in Culture and Politics; ImageText*); монографіях і антологіях (Fägersten et al., 2021; Aldama, 2020); міжнародних конференціях (*Spaces Between — Gender, Diversity and Identity in Comics*, Кельн, 2018), окремих Comic Con-панелях (San Diego, 2014), а головне — у послідовному й цікавому, почасти дискусійному й суперечливому «феміністичному тексті» в комікс-культурі (Peppard, 2017; Kirtley, 2018; Munt & Richards, 2020).

Додає різнобарв'я і медійний дискурс. Так, газета *The Washington Post* розширила сферу охоплення гендерних питань — у розділі «Гендер та ідентичність» з 2018 р. з'явився окремий підрозділ «Комікси», в якому дописувачі ділилися досвідом подолання страхів та сприйняття себе через створення стрипів та коміксових панелей. Графічна наративна оповідь у розділі газети доповнює усноісторичні та біографічні записи, життєві історії (підрозділи «Робочий день», «Голоси»), створюючи розуміння гендеру через різні види суб'єктивного сторітелінгу. Такі медійні практики виносять проблеми фемінізму та гендеру в простір масового обговорення, а отже — сприйняття і дестигматизації.

Український фемінізм історично ускладнений численними впливами, запозиченнями та асиміляціями і, на думку дослідниці І. Грабовської, має «подвійний характер»: «відкритість» західного типу фемінізму, найхарактерніша для академічного феміністичного дискурсу в Україні, та «замаскованість» феміністичних практик, «підігнаних» під стереотипи масової свідомості та традиційно-міфологічні уявлення сучасних українців (Hrabovska, 2021, с. 201). Берегинство, як символ «прихованого» фемінізму, узвичаїло і моделі ідеальної української сім'ї, і соціальні ролі в суспільстві. З огляду на тему рецензованої книги, відзначимо активність української феміністичної школи в науковому, медійному, соціальному, громадському, літературному і видавничому просторі. В останньому «Видавництво» відіграє значну роль, пропонує переклади всесвітньовідомих графічних творів (Є. Шилак «Розквашене яблуко», Л. Стрьомквіст «Заборонений плід», Ч. Н. Адічі «Люба Іджеавеле або Феміністичний маніфест у п`ятнадцятьох пропозиціях») і комікси українських авторів (Е. Антонюк, Ж. Озірна, С. Чудакоров «Фемінізм і місто», М. Ябченко «Коротка історія українського фемінізму»).

Обізнані вітчизняні поціновувачі 9-го виду мистецтва й у представленні історичних наративів: українською перекладені знакові комікси та графічні адаптації (див., наприклад, Т. Снайдер, Н. Круґ «Про тиранію. Двадцять уроків двадцятого століття. Графічна версія», П. Сісс «Стіна. Як я виростав за залізною завісою»), брати Капранови видали «Мальовану Історію незалежності України», Український інститут національної пам'яті — мальопис «Оборона Замостя. Легенда про лопату», документальний та мілітарний комікс відтворюють воєнне сьогодення України.

Отже, засадничі концепти рецензованої книги — фемінізм, наука, комікс, історія — знайомі українській аудиторії. Новаційність «Короткої історії…» не тільки у відтворенні вже знаних фактів і біографій, а в спробі змінити стереотипні уявлення й упередження через коміксову авторську стилістику. Насамперед у ній вбачаємо сенсові переваги представлення широкій аудиторії складних і подразливих тем. У передмові спеціалістка з феміністичної літературної критики і наукова редакторка книги Марта Госовська написала: «Тут є відповіді на всі «що, чому та як» — від «Першого вінка Наталі Кобринської до руху #янебоюсьсказати. Покроково. Зрозуміло. Чітко. Аби не залишилося місця для нездорового мітотворення довкола українського фемінізму».

Відзначимо вдалість деяких запропонованих авторами сюжетних, композиційних і власне коміксових знахідок.

Осучаснення історичної хроніки. Попри жорстку прив'язку розділів книги до етапів становлення української історії та держави (розділи «Фемінізм на Заході України»; «Радянські часи»; «Незалежність»), сюжетна колізія вибудована нелінійно за рахунок «прошитості» коміксу сьогоденням: автори Микола і Ілля стають повноправними голосами і героями коміксу, а деталізований світ українського повсякдення відтворено за впізнаваними знаками чи не на кожній сторінці. Тут і логотип відомої торговельної мережі, і карикатуризований, але легко зчитуваний

брутальний образ актора гумористичного шоу, і Дмитро Корч (Корчинський), що просить не паплюжити мову в дописі мобільного телефону, і такі знайомі дискусії про фемінітиви та жіночі рухи *HeForShe*, *#MeToo*, *Femen*. Книга просякнута численними ремінісценціями, алюзіями і тим, що в комікс-середовищі називається «пасхалки», своєрідний «привіт від авторів». Деякі транскрибуються без зусиль (авторство «Я вам сейчас покажу, откуда на Беларусь готовилось нападение»), інші вимагають подовженої комунікації і пошукової цікавості, зокрема символіка зображення на обкладинці. Історія перестає бути нудним переліком подій і пафосних біографій, вона й у минулому, й «тут і зараз»: І. Франко поруч з А. Гутеррешем, Б. Обамою і Мартою Госовською; Бекдел тестує жіночий альманах «Перший вінок» на гендерну упередженість.

Суміщення хронотопічних дискурсів, складне і дуже не прогнозоване композиційне рішення, у книзі перетворене на живий потік близької «своєї» історії (метафора «від струмка — до ріки» отримує образне втілення на с. 29), де минувшина графічним сторітелінгом об'єднує усіх героїв і авторів у єдину спільноту. Ця «успільненість» — безсумнівна знахідка книги — відкриває шлях до діалогу, де суперечливі теми (листування Лесі Українки та Ольги Кобилянської, фемінізм та націоналізм, антифемінізм руху *Femen* тощо) не ігноровані, а змікшовані комікснми можливостями, переводять протистояння в запрошення до дискусії. Такий мудрий підхід молодих авторів — непоганий урок і академічній спільноті, і звичайному читачеві.

Голоси історії. Історія як хронікалізація плинного часу в книзі легко порушується, адже кожна біографічна врізка є частиною рух фемінізму і самодостатнім «текстом» окремого життя (в алфавітному покажчику 69 прізвищ). У такому багатоголоссі важливо не втратити розуміння цілого і водночас побачити його складові в дискретному досвіді окремих людських вчинків. Але є тут і інший фокус проблеми. Історія фемінізму — це літопис (не)розуміння й (не)сприйняття, а отже, інший кут зору, від печерного сексизму до оманливого берегинства й обережних сумнівів, автори логічно вписують в композицію книги через окремі думки, вислови, цитати.

Уведено класичні проміжні замальовки у вигляді інтермедій, де розвага і відволікання від теми дуже умовне (це первісне завдання лат. *Intermedia*). Йдеться, скоріше, про відтворення славнозвісного *vox populi*, у якому повсякденна упередженість поширена. Через фантастичні відвідування паноптикону сексизму і змодельовані (а можливо реальні) побутові ситуації фемінізм набуває життєвого практичного сенсу. Цей голос розмаїтий і панує в різних соціальних стратах — від повсякденної стереотипності до політичної глухоти. Ув'язати ці протилежні наративи авторам вдається за допомогою такого рішення.

Медійність. Журналістське минуле та видавнича практика авторів дозволяє легко переключати в тексті медійні канали, а через них — різні форми осмислення проблеми. На сторінках книги є традиційні медіа: відтворені коміксовою технікою шпальти журналів, газет, обкладинки книг, заставки програм і плакатні шаржі; ремінісценції з відвертих шоу на кшталт «ебаут» сусідять з літературознавчим проєктом «Шалені авторки». Медійний канал доповнює науковий дискурс, у якому через життєписи (С. Павличко, О. Забужко) та дискусії фемінізм набуває легітимності як предмет дослідження і курс викладання.

Через образну символіку героїня згаданого коміксу «Фемінізм і місто» переходить зі сторінок своєї збірки до одного з актів Інтермедії. Камео Емми Антонюк органічно вплетене в простір коміксової традиції й авторського сюжету. Такі прийоми уможливлюють суміщення минулого та сучасності, акцентують на співзвучності історій, громадянських рухів, теорій і практик фемінізму в різні часи. У потужній поліфонії, об'єднаній логікою поширення ідей і власним дослідницьким досвідом, сформована окрема історія вже самої книги, мудрої і задерикувато-іронічної, гречної та діалогічної, якій можна побажати тільки вдячного читача.

Оксана Гудошник[1]

References

Aldama, F. L. (2020). *The Routledge companion to gender and sexuality in comic book studies*. Routledge.

Brown, J. A., & Loucks, M. (2014). A Comic of Her Own: Women Writing, Reading and Embodying through *Comics. ImageText, 7*(14). A Comic of Her Own. https://imagetextjournal.com/a-comic-of-her-own-

[1] Oles Honchar Dnipro National University, (Dnipro, Ukraine)

women-writing-reading-and-embodying-through-comics/

Condis, M., & Stanfill, M. (2022). Debating with Wertham's ghost: comic books, culture wars, and populist moral panics. *Cultural Studies, 36*(6), 953-980. https://doi.org/10.1080/09502386.2021.1946579

Fägersten, K. B., Nordenstam, A., Romu, L., & Wictorin, M. W. (2021). *Comic art and feminism in the Baltic Sea region: Transnational perspectives.* Routledge.

Gender & Identity: Comics. (2018–2022). *The Washington Post.* https://www.washingtonpost.com/gender-identity/comics/?itid=sf_gender-identity_sn_comics_1

Hrabovska, I. (2021). Specificity of modern Ukrainian feminism (sociophilosophical section of the problem). *Ukrainian Studies, 3*(80), 194-204. https://doi.org/10.30840/2413-7065.3(80).2021.241785

Kirtley, S. (2018). "A word to you feminist women": The parallel legacies of feminism and underground comics. *The Cambridge History of the Graphic Novel,* 269-285. https://doi.org/10.1017/9781316759981.017

Munt, S. R., & Richards, R. (2020). Feminist comics in an international frame. *Feminist Encounters: A Journal of Critical Studies in Culture and Politics, 4*(1). https://doi.org/10.20897/femenc/7905

Peppard, A. F. (2017). "This Female Fights Back!" A Feminist History of Marvel Comics. In: M. Yockey *Make ours marvel: Media convergence and a comics universe.* University of Texas Press.

Vus, Y. (March 15, 2022). A comic artist's account of life in western Ukraine after Russia invaded. *The Washington Post.* https://www.washingtonpost.com/lifestyle/2022/03/15/comic-artists-account-life-western-ukraine-after-russia-invaded/